

A függetlenségét kivívó Algéria kísérlete az öngazgató szocializmus megteremtésére

A francia gyarmati uralom megszűnése után az első algériai kormány a munkás-öngazgatás megvalósítását tűzte ki célul „a forradalom Mekkájában”. A konzervatív erők válaszlépései azonban katonai puccshoz vezettek, amely létrehozta a ma is hatalmon lévő rendszert.

Van egy híres zárójelenete Gillo Pontecorvo 1966-os klasszikus filmjének, *Az algíri csatának*. Miután a megelőző másfél órában a francia ejtőernyősök kínzások és gyilkosságok révén végül „megnyerték” a csatát, a film csúcspontján a Kaszba, az óváros lakói a szélben lobogó, lázadást hirdető zászlókkal és transzparenszekkel vonulnak ki a városba, Algéria függetlenségét és szabadságát hirdetve.

Ez a jelenet nem a hollywoodi *happy end* kedvelőinek kedvéért készült, hanem a történelmi valóságot ábrázolja. Annak ellenére, hogy 1957-ben a függetlenségpárti *Front de Libération Nationale* (FLN, Nemzeti Felszabadítási Front) az algíri csatában vereséget szenvedett, a lakosság tovább folytatta a szervezkedést, s amikor Charles de Gaulle francia elnök 1960 decemberében Algériába látogatott, Algír és fél tucat másik város lakói tömeges megmozdulásokba kezdtek, hogy az elnököt meggyőzzék töretlen szabadságvágyukról.

Népi hatalom

Nem ez volt az utolsó eset, hogy az algériaiak spontán módon beavatkoztak hazájuk sorsába. Amikor 1962-ben végre eljött a régen várt függetlenség, az egykori kolónián élő nagyjából egymillió európai telepes többsége úgy döntött, hogy inkább kivándorol, minthogy az új Algéria uralma alatt éljen. A következmény: orvosok, mérnökök, technikusok és tanárok nélkül maradt az ország.

Pusztítást hagytak maguk után. Nemcsak a terrorista OAS (*Organisation armée secrète*, Titkos Hadsereg) állt bosszút és gyilkolta le fey-

vertelen algériaiak ezreit, de a távozó földművesek és üzletemberek is gépeket tettek tönkre, épületeket romboltak porig. A telepések farmjainak elhagyása és pusztulása az éhínség rémképével fenyegette az észak-afrikai országot, különösen mivel az európaiak által művelt földek számítottak a legjobb minőségűnek. Ezen kívül a felkelés elleni harcban a franciák több mint kétmillió algériai lakost kényszerítettek földjeik elhagyására, mivel a vidék hatalmas területein a falvakat és gazdaságokat kiürítették, hogy szabad zónákat alakítsanak ki.

Ebben az éhínséggel fenyegető helyzetben lépett közbe az a több százezer algériai mezőgazdasági munkás, akik átvették az elhagyott gazdaságokat és maguk kezdték vezetni azokat – s a termést végül sikerült megmenteniük. A városokban hasonló módon történt a feladatok átvétele, s bár vidéken sokkal erősebb volt az öngazgatás, kezdetben a városokban mozgósítottak szerelőkből álló csapatokat, hogy a farmokra menjenek traktorokat és más gépeket javítani.

A munkások önszerveződésének ez a példája szükségszerűségből született; nem az FLN vezetésére és kezdeményezésére támaszkodott, amelynek kádereit a félmillió fős francia hadsereg szétszórta és kiűzte Algéria nagy részéből. 1962 nyarán az FLN egy tunéziai konferencián kettészakadt, ami tovább gyengítette cselekvőképességét, s akárcsak 1960-ban, most is az önszerveződő algériai nép mentette meg a helyzetet.

Természetesen nem szabad túlzottan idealizálnunk ezt a pillanatot. Az európai tulajdonú farmok és cégek működtetésének átvétele egyetlenül és szórványos jelleggel zajlott. A helyi demokrácia nem volt mindig tökéletes; sok példa volt arra, hogy a helyi nagykutyák, a maffia és a fegyveres mudzsahedek mellékalkukat kötöttek az emigráns európai tőkésekkel, vagy lefoglalták az európai tulajdont. Ez utóbbi esetekben azonban gyakran folyamatos harcok folytak a bitorlók és a helyi munkások között az irányításért.

1962 nyarának spontán valósága megteremtette az alapját annak a küzdelemnek, amely a következő három évet meghatározta: közvetlen demokrácia a bürokratikus és burzsoá ellenőrzéssel szemben. Más-képp fogalmazva: a nép a születő uralkodó osztály ellen.

Radikalizálódó vezetés

Kezdetben pozitív előjelek voltak tapasztalhatók. A függetlenség kivívását követő hatalmi harcban a legradikálisabb elképzeléseket

képviselő szereplők kerültek vezető pozícióba: Ahmed Ben Bella, a függetlenségi háború egyik kiobbantója és központi alakja, valamint Houari Boumédiène, az FLN vezérkari főnöke. Az újonnan megválasztott nemzetgyűlés Ben Bellát elnökké, Boumédiène-t pedig védelmi miniszterré választotta.

Ben Bella hajlott arra, hogy Algériát egy új Kubává tegye. Hatalomra kerülése egybeesett a görög baloldali aktivista, Michalis Raptis – ismertebb nevén Michel Pablo – Algírba érkezésével. A trockista Negyedik Internacionálé titkáraként Pablo hozta létre az FLN első és legfontosabb európai támogató hálózatát, megszervezve egyúttal a földalatti fegyvergyárat is, hogy a mozgalom munícióját biztosítani lehessen.

Pablo szilárdan hitt abban, hogy a szocializmus egyik alapvető jellemzője a demokrácia kiterjesztése. Egyrészt nem gondolta, hogy egy olyan elmaradott és lepusztult országban, mint Algéria, valóban lehetséges a szocializmust kiépíteni, minthogy az magas szintű gazdasági fejlettséget is feltételez, ami szükségszerűen a nemzetközi munkamegosztástól függ. Másrészt azzal érvelt, hogy a demokratikus intézmények létrejöttének szorgalmazásával meg lehet teremteni a jövőbeli szocializmus alapjait. Pablo az általa *autogestion*ként emlegetett öngazgatás, a társadalom egészére kiterjedő önkormányzás híve lett, s üdvözölte a munkahelyi öngazgatás spontán létrejöttét Algériában. Esélyt – és nem többet – látott arra, hogy a fejlődő társadalmak számára életképes alternatívát teremtsenek a kapitalista vagy bürokratikus modellekkel szemben.

Pablo és Ben Bella azonnal jó kapcsolatot alakítottak ki, így Pablo gazdasági tanácsadóként az új elnök mellé került. Egy maroknyi támogatója is követte őt Algírba. Több más algériai milicista, mint Mohammed Harbi és Omar Belouchrani, ekkor már szintén az öngazgatás híve volt.

Ben Bella kijárta Gamal Nasszer egyiptomi elnöknél, hogy nagyszámú arab kommunistát engedjen ki a börtöntáborokból, akik aztán Algériába jöttek dolgozni – és volt köztük olyan, aki érdemben segített az öngazgatás és az agrárreform előkészítésében és megvalósításában. A kozmopolita forradalmi értelmiségiek e kis létszámú csoportja azonban nem tudta leplezni azt a tényt, hogy nem volt az öngazgatás mellett elkötelezett nemzeti politikai erő. Az FLN romokban hevert, és bár gyorsan újjászervezték, eközben ugyanannyi szélhámost és opporunistát vonzott, mint valódi forradalmárt. Ráadásul a szakszervezeti mozgalom még igencsak gyerekcipőben járt, és a vezetői Ben Bella és

Boumédiène által kinevezett emberek, nem pedig a tagok által választott szakértők voltak. A politikai demokrácia igen gyenge lábakon állt.

Bürokratikus akadályok

Mindezzel együtt a szabad Algéria első napjai reményteljesnek tűntek. Ben Bella elfogadta Pablo tervezetét a parasztság adósságainak elengedésére, valamint az európai tulajdonban lévő farmok és ingatlanok nem sokkal korábban történt eladásának felfüggesztésére és érvénytelenítésére. Ezen kívül felhatalmazta Pablót, hogy dolgozza ki a gazdaság öngazgató szektorát szabályozó új törvényeket.

Ennek eredményeként születtek meg az 1963. márciusi rendeletek, amelyek törvénybe foglalták, hogy az öngazgatásnak milyen formát kell öltenie minden, korábban európai tulajdonban lévő gazdaságban és vállalkozásban. A végső hatalmat – ide értve a munkástanács megválasztásának jogát is – a közgyűléseknek kellett gyakorolniuk. A tanács megválasztotta az irányítóbizottságot, amely a napi ügyekért felelt, míg az ügyvezető igazgatót a kormánynak kellett kineveznie az egyes területek öngazgatói szerveivel egyetértésben.

A kormány nagy felhajtás közepette kezdte meg a márciusi rendeletek végrehajtását. Ben Bella országos körútra indult a rendeletek népszerűsítése céljából, elnökölt a munkástanácsok választásain, és mindenütt gyűléseket tartott, az algériai öngazgató szocializmus születését hirdetve. Az új öngazgatói szervek támogatására létrehozták a *Bureau National d'Animation du Secteur Socialiste* (BNASS, Nemzeti Hivatal a Szocialista Ágazat Támogatására) nevű intézményt, valamint egy rendszeres rádióműsort „Az öngazgató hangja” címmel.

Ben Bella azonban megszakította országos körútját radikális külügyminisztere, Mohamed Khemisti meggyilkolása miatt, és visszasietett Algírba. A fővárosba visszatérve régi bajtársai – köztük régi cellatársa, Ali Mahsas, aki ekkor mezőgazdasági miniszter volt – lobbiztak nála az öngazgató gazdaságok feletti szigorú központi felügyelet kiépítése érdekében.

Az eredeti cél az volt, hogy a kormány támogatásokkal és beruházásokkal kedvezzen az öngazgató ágazatnak, és így növelje annak jövedelmezőségét és termelékenységét. A hozamok ekkor körülbelül a felét érték el annak, amit a hasonló európai farmok produkáltak. A terv szerint az algériai állam a gazdaságok után fizetett adókat helyi, regionális és nemzeti fejlesztésekre fordította volna.

A pártbürokráciának azonban más – leginkább opportunistá – tervei voltak. A minisztérium átvette a mezőgazdasági gépek, az értékesítés és a hitelek ellenőrzését, valamint szoros kapcsolatokat alakított ki az igazgatókkal és a gazdálkodási bizottságok elnökeivel. A korrupció elharapózott. Emellett a helyi prefektusok – az Algéria által megörökölt, hagyományos francia közigazgatási struktúra tisztviselői – a gazdaságokat a munkanélküliség enyhítésére használták, így a farmokon gyakran négyszer-öttször annyi munkás dolgozott, mint a gyarmati időkben. Az elnök köréhez tartozók végül rávették Ben Bellát, hogy a BNASS-t a Mezőgazdasági Minisztérium irányítása alá helyezze, és a rádióadásokat is megszüntették.

Küzdelem az öinigazgatásért

Pablo és mások is tiltakoztak ez ellen a „lopakodó” bürokratikus puccs ellen, amely lényegében tanácsadó testületekre redukálta az öinigazgató tanácsokat és bizottságokat, a dolgozókat pedig állami alkalmazottakká tette. Pablo már 1963 augusztusában írt Ben Bellának, és rámutatott, hogy végül minden forradalom a demokratikus és a tekintélyelvű irányzatok közötti harcra szűkül le, és az elnöknek is döntenie kell, melyiket támogatja.

Pablo azzal érvelt, hogy fel kell szabadítani az öinigazgatási szektort a minisztériumi gyámság alól, és lehetővé kell tenni számára, hogy szövetkezeti szerveket hozzon létre, hogy termékei piacra kerülhessenek és forgalmazhatóak legyenek, valamint hogy ellenőrzése alá vonhassa a traktorokat és más gépeket. Ennek részeként Ben Bella kormányának egy mezőgazdasági befektetési bankot is létre kellett volna hoznia, hogy hitelt nyújtson az öinigazgató cégeknek.

Ben Bella időt akart nyerni. Felhatalmazta Pablót, hogy dolgozzon ki egy agrárreform-törvényt, amely újraosztja a földeket és szövetkezetek létrehozására ösztönzi az algériai parasztokat, akik többsége egyébként apró telkeken gazdálkodott és nem is dolgozott a korábbi európai tulajdonú farmokon. Pablo javaslatokat fogalmazott meg a helyi községi tanácsokra vonatkozóan is, amelyek közvetlenül választott képviselőkből és a helyi öinigazgató gazdaságok és vállalkozások küldötteiből álltak volna. Pablo terve arra kötelezte volna ezeket a közösségi tanácsokat, hogy munkájuk irányítását rendszeresen összehívott közgyűlésekre bízzák. A tanácsok egy föderatív köztársaság alapját képeznék, mozgósítanák a helyi lakosságot a közmunka

elvégzésének érdekében, és segítenék egy átfogó gazdasági terv kidolgozását.

Ezek a kezdeményezések mindaddig szüneteltek, amíg 1964 áprilisában meg nem tartották az FLN függetlenség utáni első nemzeti kongresszusát. A kongresszus elfogadott egy kiáltványt, az *Algíri Chartát*, amelyet Harbi nagyrészt Pablóval konzultálva dolgozott ki. A dokumentum az FLN legfőbb céljával az öngazgató szocializmus megvalósítását tűzte ki.

Sajnos ebből a retorikai győzelemből nem következett, hogy az öngazgató hívei ellenőrzésük alá tudták volna vonni a hivatalos pártgépezetet, vagy hogy érdemi változások történtek volna az egyes minisztériumokban. Ekkorra már magukban a mezőgazdasági munkásokban is kezdett kialakulni az elégedetlenség az öngazgató szektorban tapasztalt bürokratikus ellenforradalom miatt – s ez 1964 decemberében a mezőgazdasági munkások második kongresszusában csúcsondott ki. A mintegy háromezer fős gyűlésen a farmok küldöttei játszották a főszerepet a minisztériumok és a szakszervezetek fentről kinevezett képviselői helyett. A felszólalók többsége elítélte a bürokratikus visszaéléseket és megerősítette kiállását a szélesebb körű öngazgató mellett.

A forradalom Mekkája

1964 végétől kezdve tömeges radikalizálódásra utaló jelek kezdtek mutatkozni. Szakszervezeti konferenciák sorozata távolította el a Ben Bella által 1962-ben bábként kinevezett vezetőket, az új vezetők pedig, noha szóban kiálltak az öngazgató mellett, érthető módon bizalmatlanok voltak az elnökkel.

E radikalizálódás legdrámaibb megnyilvánulása az 1965. március 8-án Algírban megrendezett nemzetközi nőnap felvonulás volt. A fényképes bizonyítékok alapján egyértelmű, hogy a felvonulók nagy része az algériai társadalom plebejus rétegéből származó nőkből állt; a megmozdulás nem volt éppenséggel egy divatbemutató.

Henri Alleg – az *Alger Republicain*, a főváros legkelendőbb (és kommunista) napilapjának legendás szerkesztője, aki elítélő hangvételű könyvet írt a francia hatóságok által a függetlenségi harc idején elkövetett kínzásokról és az ezzel kapcsolatos személyes tapasztalatairól – emlékirataiban sokatmondó anekdotát hagyott hátra az ominózus nőnap felvonulásról. Miközben Alleg számításai szerint több tízezer

nő haladt el az *Alger Républicain* irodái előtt, a személyzet kihajolt az ablakokból és erkélyekről, hogy éljenezzék őket és velük énekeljenek. Az utca túloldalán a Mezőgazdasági Minisztérium épülete állt, ahol – óriási kontrasztként – a nézők kövé dermedt arccal, teljes csendben figyelték a felvonulókat.

Időközben Ben Bella baloldali fordulatba kezdett, annak ellenére, hogy az FLN hadseregének újságja folyamatosan támadta a kormányban befolyásos pozíciókat betöltő „ateista kommunistákat”. Jelezte, hogy el akarja bocsátani Abdelaziz Bouteflika külügyminisztert, aki a hadsereg vezérkari főnökének, Boumédiène-nek egyik legfontosabb szövetségese volt. Ezt követően az FLN központi bizottságának 1965. június közepén tartott ülésén radikális indítványok egész sorát támogatta.

Bár Ben Bella belpolitikájában nem volt következetesen radikális, Algériát – Kubával együtt – a harmadik világ antiimperialista küzdelmeinek legerősebb támogatójává tette. Olyan mozgalmak, mint Nelson Mandela Afrikai Nemzeti Kongresszusa Dél-Afrikában, az angolai MPLA, a Palesztin Felszabadítási Szervezet, sőt még a portugál antifasiszta szövetség is irodákat nyitott Algírban, kádereket és gerillákat küldött az észak-afrikai országba kiképzésre.

Amílcar Cabral, a nagy pánafrikai költő és bissau-guineai nacionalista vezető „a forradalom Mekkájának” nevezte Algírt ebben az időszakban – a kifejezést Jeffrey James Byrne amerikai történész a közelmúltban kölcsönözte a Ben Bella-évek alatti algériai külpolitikáról szóló nagyívű tanulmányához. Ezek után nem meglepő az sem, hogy Che Guevara is Algírt választotta első állomáshelyéül a kongói forradalom újjáélesztésére tett kísérlete során.

Ennek eredményeként az El Nem Kötelezettek Mozgalma (*Non-Alignment Movement*, NAM) Algírt képzelte el második konferenciájának helyszínéül. Az antiimperialista forradalmak valamennyi nagy formátumú alakjától – Fidel Castrótól, Jawaharlal Nehrutól és Sukarnótól Nasszerig és Josip Broz Titótól Ho Si Minh-ig – elvárták, hogy részt vegyenek a júliusi találkozón, vagy legalábbis küldjék el képviselőiket a konferenciára, amelyen Ben Bellának kellett volna elnökölnie.

Boumédiène puccsa

Ben Bella presztízsének növekedése, valamint az elnök balra tolódása és azon szándéka, hogy Boumédiène kulcsfontosságú támogatóit eltá-

volítsa posztjaikról, arra készítette az FLN parancsnokát, hogy puccsot szervezzen az elnök ellen. 1965. június 19-én, a kora reggeli órákban a hadsereg vezérkari főnöke vezetésével katonák egy csoportja behatolt a Villa Jolyba, ahol Ben Bella lakott, és letartóztatta az elnököt. Katonák és tankok jelentek meg minden városban és nagyobb településen. A puccsista Boumédiène bejelentette a „káosz” megszüntetését és a rend helyreállítását, az olyan személyeket pedig, mint Pablo, külföldi ateistáknak nyilvánította. A NAM algíri konferenciáját lemondták.

Mahsas, a mezőgazdasági miniszter természetesen támogatta a puccsot. Az ez ellen irányuló tiltakozások többnyire kis volumenűek voltak, bár Harbi megjegyezte, hogy az egyik legnagyobb tüntetés Annaba városában alakult ki, ahol „az öngazgató milicisták [...] mozgósítani tudták a lakosságot azzal az érveléssel, hogy a puccsisták véget akarnak vetni a népi demokráciának”.

Az algériai hadsereg első ízben Annaba utcáin lőtt saját polgárait és kezdett mészárlásba. Algéria öngazgatásra tett kísérlete, mely már a kezdetektől nagy nehézségekbe ütközött, ezzel véget ért. Az öngazgatás hívei üldözöttekké váltak, Pablo pedig kénytelen volt elhagyni az országot. Ben Bella egészen Boumédiène 1978-ban bekövetkezett haláláig házi őrizetben maradt. Harbi szintén házi őrizetbe kényszerült, amely alatt elkezdte megírni az FLN történetét, és miután 1973-ban megszökött Algériából, a mozgalom vezető kritikai szemléletű történészévé vált.

Az 1990-es években a demokratizálódáshoz fűzött remények gyorsan szertefoszlottak, amikor Algéria brutális polgárháborúba süllyedt, amelyben a katonaság és a vallási fundamentalisták álltak szemben egymással, az ennek eredményeként létrejött katonai junta pedig a mai napig fennáll.

Ugyanígy fel-fellángolnak a valódi demokrácia megteremtését célzó időszakos népfelkelések is. Boumédiène szövetségesének, Bouteflikának végül 2019-ben le kellett mondania elnöki tisztségéről, miután tömeges tüntetések követelték a *le pouvoir* („a hatalom”) néven ismert uralkodó blokk diktatúrájának végleges felszámolását.

(Fordította: Buczkó József)

Eredeti megjelenés: Hall Greenland: After Independence, Algeria Launched an Experiment in Self-Managing Socialism. *Jacobine*, 2023. február 2. Online: <https://jacobin.com/2023/02/algeria-independence-self-management-socialism-democracy-coup>.